

Dr. MILKO POPOVIĆ

SELJAČKA BUNA U HRVATSKOJ
GODINE 1593. (1572!)
I ŽUMBERAČKI USKOCI
OBEJU VERA

SA DOSAD NEPOZNATIM PODACIMA O LIČNOSTIMA
OBEJU STRANA, TE OSVRT NA NAJNOVIJE DELO
O TOJ BUNI J. V. BROMBEJA, U IZDANJU
AKADEMIJE NAUKA U MOSKVI

Z A G R E B

1 9 6 4

179354

Tisak EPOHA, Zagreb

Seljačka buna u Hrvatskoj godine 1573. i žumberački uskoci obeju vera, sa dosad nepoznatim podacima o ličnostima obeju strana, te osvrt na najnovije delo o toj buni J. V. Brombeja, u izdanju Akademije nauka u Moskvi.

Najnovije delo o seljačkoj buni Julijana Vladimiroviča Bromleja pod natpisom Seljačka buna u Hrvatskoj godine 1573., u izdanju akademije nauka u Moskvi, — značajno je za našu tezu o prvom valu seljačke bune pod vodstvom Ilije Gregorića po jednom vrlo dobro obrađenom, a dosad zanemarenom podatku, o kojem se dalje govori, i ovde je još naročito zato osvrt na to delo.

Delo je pisano s naročitim još zadatkom da se osvetli socijalna osnova na kojoj su nastajali seljački pokreti, a koja se daje i opšte teoretski. U osnovi, ako ne neposrednih uzroka, a ono povoda seljačkih pokreta u ovo vreme bio je nadolazak Turaka, uzeto tako i sa čisto socijalne strane na što je trebalo bar osvrnuti se i uzimati za osnovu kako da se upoređuju uzroci bune Đure Dože u Mađarskoj godine 1514. i ove bune Matije Gupca i Ilije Gregorića. Posle pada Beograda, g. 1521., i kad su time Turci prodrli u dunavsku ravnicu, počela je borba i za sam opstanak Ugarske, Austrije i Hrvatske. To je važno i za procenjivanje po čisto socijalnoj strani seljačkih pokreta u ovo vreme. Političko značenje je i u tome što je već pre g. 1527., kad su Hrvati izabrali Habzburgovca Ferdinanda I. za svojega kralja, ugarski kralj Matija Korvin dao početak osnivanja vojne granice stvarivši od grada Senja s kotarom, od knežije Gacke sa Otočcem i još od nekih tvrdih gradova zasebnu vojnoupravnu oblast: senjsku kapetaniju, koja je trebala služiti borbi protiv Turaka. Naziv granica ili krajina opravdan je i prema tome kako su posle bili osnivani vojni punktovi i centri. Svakako nije slučajno da je već u g. 1530., dakle za same tri godine iza toga što je Ferdinand postao hrvatski kralj, pala prva doseoba srpskoga naroda u Žumberak, gde je našao smeštaj i deo doseljenika Hrvata koji se pridružiše prvoj, većoj, skupini naroda

za zajedničku obranu i borbu, a da njihovo prijateljstvo ni posle nije bilo nikad pomućeno.

Podatak za koji je u celosti iznesena građa u označenom delu Julijana Vladimiroviča: Seljačka buna pod vodstvom Gregorića trebala je da bude uprta protiv Barbare Alapić, udovice iza bana grofa Petra Erdedija, koji je umro g. 1567. na svojem imanju u Jaski, i posednice toga imanja, i Gregorić je više puta s tim u vezi odlazio u Žumberak. Dalje je za usporedbu razlika kako su naše karakteristike prema onima u delima drugih istoričara.

Gregorić je više puta odlazio u Žumberak, ali odakle je on bio rodom, i tome je bio zasebni uzrok iako u stvari dizanje ustanka. Barbara je bila sestra podbana Gašpara Alapića.

Događaji koji su prethodili ovim pripremama za bunu, i ne bi se mogli označiti kao ustanak da nije bilo ličnosti Franje Tahoga. On je bio najpre kapetan Sigeta, posle Kaniže; kupio je polovicu imanja Sused-grad, kraj Zagreba, te je u vreme kad su se hrvatska vlastela osećala sve više ugroženima stvaranjem vojne granice, mogao da vredi kao cilj omraze jer su Tahovi, Ivan i Franjo, pre bili u taboru zapoljevca zagrebačkog biskupa Šimuna Erdedija i posle su prešli na stranu Ferdinandovu, ali se tri godine iza toga i sam Zapolja bio pogodio sa ovim u Velikom Varadinu, godine 1539., obećavši mu nasledstvo iza svoje smrti, — a koju omrazu je potpirio sam Tahi svojim postupkom da je prigrabio i drugu polovicu imanja. Franjo Tahi je bio poznati junak iz mnogih borba s Turcima. Ali je bio okrutan, lakom, i siromašan. Bio je oženjen Jelenom Zrinski, sestrom Nikole. Umro je tri godine iza seljačke bune i pokopan u crkvi u Stubici, mestu gde je ta buna bila slomljena; nije utvrđeno mesto gde se bila bitka, ali u svakom slučaju je udaljenost od crkve bila mala, bez obzira na koji dan je pala bitka, naime ako nije na sam blagdan

Grof Juraj Drašković, zagrebački biskup, bio je postavljen za bana iza smrti bana Petra Erdedija da izmiri među sobom vlastelu, jer se smatralo da je zazor prema novajlijama uzrok pokretima seljaka; za ugarsku vlastelu je bilo povoljno da za bana dođe Drašković iz dva razloga: prvo, jer je on bio dotada na kraljevu dvoru uz ugarskoga kancelara, i tako je umanjivao dostojanstvo ugarskog kancelara, i, drugo, jer je zagrebački biskup bio podređen kaločkom nadbiskupu u Mađarskoj te je tako bio ovisan o njemu. No u pogledu ove ovisnosti prilike su se sada ipak bile nešto promenile, zašto su bili odlučni događaji iza smrti Zapoljine da je na poziv njegova sina Sigismunda g.

1541. ponovno došao u Ugarsku Sulejman II., koji je tada uzео zemlju između Dunava i Tise i Slavoniju sebi, i Zapolji ostavio Zatisje i Erdelj, iz kojih razloga je položaj Mađarske bio sada oslabljen, i što je bilo odlučno da je držanje Draškovićevo moglo biti u korist cara. Sem toga je car u ovom slučaju lukavo postupio: od 1567. do 1572. Drašković je banovao u zajednici sa Franjom Frankopanom Slunjskim, kroz to vreme mu je darovan Trakošćan, — i da bi se mogao osećati manje ovisnim o drugoj strani, Drašković je g. 1572. bio imenovan za kaločkog nadbiskupa, no što se dogodilo iz razloga što je imenovanje bilo samo titularno jer se onaj deo Ugarske nalazio u turskim rukama.

Pomenuti hrvatski sabor održao se 29. I 1573.; ugarski podkan- celar vesprimski biskup Stepan Fejerkevi, koji je na čelu kraljevskih komesara prisustvovao toj sednici i opisao njen tok, kaže da to nije bilo po naredbi njegovog veličanstva, i dodaje da je odluka donesena neočekivano, verovatno bez predloga jer ovo što se ujedno kaže da se ne zna po čijoj je to inicijativi bilo, jest upravo taj prigovor, prikriven, postupku u predstavničkom telu; po želji staleža na sednicu su bili pozvani kmetovi Tahoga, ali oni su poslali samo pismo u kojem kažu da neće za gospodara Tahoga ni njegove naslednike, i hoće svakoga drugoga koga im odredi kralj; sve pismene poslove izvršivao je seljacima brdovečki župnik Ivan Babić, kako je izjavio Gregorić na saslušanju u Beču, pa je verovatno izvršio i ovaj kao važniji. Drašković i Alapić su u poslednji trenutak doznali da se neposredno sprema napad seljaka, pod vidom da je protiv Barbare Alapić, a vodio je ka neizbežnom sukobu sa krajiškim vojnim centrom u Kostanjevici koji je sačinjavalo oko 500 uskoka, — i na to je Drašković dao da se donese pomenuta odluka sabora, drugi niko nije mogao pokrenuti taj mehanizam. Buntovničkom kolu pripadali su domaći župnik Babić i župnik u Pušci Antun Knezić, i oni su ovde postupili više na svoju ruku, ali znajući da je prema ovome slab i sam Drašković, i ne može baš sve da zna da bi bio odan kralju. Ovo drugo ime nije Knezić, kako se dosad mislilo: župnik je bio iz Andraševca, opština Donja Stubica, udaljeno 25 km od Pušće.

Bitka na Krškom polju bila se 5. II 1573., ali ne između Barbarinih seljaka i Gregorićevih nego između uskoka pod zapovedništvom uskočkog kapetana vršioca dužnosti komandanta-potpukovnika hrvatske krajine baruna (Jošta) Josipa Turna i seljaka pod vodstvom Nikole Kupinića; sasvim je sigurno utvrđeno da je bitka bila u polju s desne obale Save, koju su seljaci prešli kod Krškoga, i već na više

suženom prostoru između Save i Krke koja kod Brežica utiče u Savu, verovatno bliže Krškoj vasi, jer Turn, iako neodređeno govori o mestu bitke, u jednoj prilici kaže da su seljaci većim delom uništavani nagnani u reku (Savu) gde su se utopili, i drugi put kaže da su se izbačili i umaknuli mu, što bi značilo da su oni kod naselja našli splavi i čamce i prebacili se preko Krke, i samo tako su mogli uzmaknuti prema Mokricama; ime Gurkfeld pokriva ime Krško i Krška vas, kao što i ime Landstrass pokriva ime Kostanjevica, u novije vreme zapisano također Kostajnaveca, i Kostanjevac. Vesti u vezi sa nadolaskom seljaka u ovaj kraj plele su se oko Brežica i Krškoga; tako prior samostana u Pleterju Ivan javlja Turnu da je on čuo da su seljaci zauzeli mesto Brežice osim samoga grada, da ih ima oko 2000, koji broj je posle Turn potvrdio; posle javlja da su se skupili kod Krškoga, ali on kaže da su ovde prešli na desnu obalu Save.

Bitka je bila žestoka jer tu je poginuo uskočki kapetan Dane Lasić (nem. Lasser); pojedine grupe seljaka, kojima je preostao uzmak prema Mokricama, lovile su banske čete i uništavale ih, tako kod Mokrice, Kerestince, i dalje još kod Remetince.

Iz toga kako izvori govore o mestima preko Save te o Štajerskoj i Kranjskoj, nastalo je u istoriji malo preterano opisivanje da su se seljaci spremali da udare preko Save, ili da im se pridruže štajerski seljaci, to su Brežice, i kranjski, to je kraj zapadno od Kostanjevice i južno prigorje sa Metlikom, daljine: Brežice — Kostanjevica 15 km, Kostanjevica preko Stražnika Jugorje 25 km, — Metlika odavde 11 km, Kostanjevac — Jaska 29 km, Susegrad — Brežice 23 km, Susedgrad — Stubica 27 km, Susedgrad i Jaska su danas opštine grada Zagreba, Susedgrad je udaljen od banskih dvora i zgrade hrvatskog sabora 13 km.

Treba, dakle, razlikovati: Kostanjevac je mesto u južnom prigorju Zumberačke gore, slovenačka Kostanjevica je u severnom, uzdužna daljina 24 km. Kostanjevica je bio sedište komande krajiške vojske pre osnutka Karlovca, komandant je imao još i viši čin od kapetana, kako kazuje i naslov Turnov. Priroda tla je ovde pogodnija, kroz ovaj kraj prolazi cesta (od Krašića), i tu su bili naseljeni uskoci katolici.

Jaska se nalazi u ravnici na magistrali Zagreb — Rijeka. Bogatim Mađarima činila se borba za zagorska imanja i polovice presitna, dobro im je došlo, i oni su učinili da je u igru uvučen i jaskanski prof, jer su znali za čim se ide, i zbog toga je car i posle kad mu je bilo jasno kako je stvar, mudro šutio.

Gregorić se kod Krškoga bio odvojio od glavnine seljačke vojske i otišao dalje prema Sevnici; kad je čuo za ishod bitke, povukao se u dolinu Sutle do Kunšperga kod Šempetra na utoku Bistre u Sutlu; tu su potučeni seljaci 8. II; Gregoriću i Gušetiću je uspjelo pobeći; uhvaćeni su između Ivanića i Križevaca i odvedeni u zatvor u Beč.

Turn veoma lepo govori o Lasiću, ali inače su spisi koje je on pisao, nepouzdati; nije tačno da je Lasić u bici poginuo na način pogođen metkom u lice sa tornja, i na saslušavanjima je seljacima postavljano samo pitanje: ko je ubio kapetana? — i zasebno pitanje ko je pucao iz tornja, na što niko nije imao bilo šta odgovoriti; Grgur Drvodelić pripominje da se on još sa drugima bio sakrio u toranj, ali da je to bilo posle bitke; — da se može sakriti da je Lasić poginuo u bici od seljačke ruke, neodređeno se govori o mestu bitke, da sve pretpostavke budu moguće; Turnov opis vojnoga pohoda protiv Krškoga nije izmišljen, ali to nije bila bitka sa seljacima nego pohod kakav je bio i Alapićev na Mokrice, i delomično za kaznu i građanima Krškoga, o kojima su seljaci na saslušavanjima izjavljivali da su im rado i dobrovoljno dali prevoz na desnu obalu Save, i obećali im kad su stigli tamo, da će im dati barut i olovo, hranu i novaca; sav opis operacije čine manevarske zapovesti, a dodato je da su seljaci, čim su spazili njega da dolazi s vojskom, nagnuli u beg i zaklonili se u Krško, i ne kaže sem kako bi se imalo razumeti, da je bila bitka, a bio je vojni pohod i prikaz vojnog pohoda, — da se ujedno može nadovezati kako su uskoci posle bitke haračili. Tuži se na bolest, da ne može jahati i drukčije da je slab, a imao bi ići u Ljubljanu, treba razumeti: na poziv, što može biti delomično i za volju stava da Ljubljana ne prelazi svoju nadležnost, i što sve pobuđuje sumnju da je bitku na Krškom polju bio sam Lasić, za kojim on iskreno drugarski tuguje. Dao je zarobljenicima odsecati ruke i uha, ali ih iznakažene nije išao pogledati; za izdavanje naredbe izgovora se još na gori primer rada vindske gospode. Tražio je da stalno bude okružen krajišnicima te je poprimao i njihove navike. Gregorića je, kao i oni, zvao samo Ilija. Presude odsecanja ušiju i ruku, sasvim je sigurno, nisu izvršivali krajišnici, što je također jedan dokaz da je neistinit zapis, kad se govori o zverstima, da su ih počinjali uskoci, a dobro je došlo da se pod vidom da uskoci čine zverstva, ova mogu činiti. Posao na bojištu iza bitke i akcije čišćenja bili su u nadležnosti štaba kao zasebni zadatak i ovaj trenutak Turn se nije nalazio u Kostanjevici, nego na jednom od takvih mesta na koja su se još prikupljali ulovljeni seljaci na begu;

u toj formaciji nije bilo nijednoga uskoka. Ne znamo gde je izvor da se u udžbenicima bez daljega uskoci okrivljuju za poznate srednjovekovne običaje sakaćenja u kojima oni nikada nisu učestvovali.

Falsifikat je ako se na vezu sa Turnovim opisom pohoda protiv Krškoga nabrajaju rezultati bitke sa seljacima na Krškom polju, tako da se od ukupnog broja seljaka u bici oko 300 utopilo u Savi.

2. februara g. 1573. bio je ponedjeljak. Zapisano je da su u zavojevanju protiv seljaka, sve jednako posle bitke na Krškom polju, učestvovali i Barbara Alapić iz Jaske, i knez Juraj Zrinski iz Ozlja, koji su naročito vodili napad kod Kerestincea.

Vlastelin u Mokricama Stepan Gregorijanec, koji je pre podržavao Gregorića i seljake, naročito Žumberčane, sad je također nastupao protiv seljaka, a Žumberčani s kojima je on bio pre u vezi, samo su zbog toga optuženi jer drugoga dokaza protiv njih nije bilo, pošto je na kraju ostalo da ovi ne pristupe ustanku. Da su i Barbara Alapić i Juraj Zrinski učestvovali u napadu na seljake, dokaz je da ništa nestvarno nije bilo da je buna trebala biti okrenuta i protiv Barbare Alapić. Protiv ove jer je između nje i uskoka katoličke vere, čija zemljišta su graničila sa njezinim posedima, vladalo stalno neprijateljstvo dok su uskoci neprekidno tražili bolji smeštaj.

Gregorić je odlazio u Žumberak da osigura da se uskoci pridruže ustanku, i Vekoslav Klaić jedini ispravno kaže da je sudbina ustanka bila zapečaćena kada to nije uspeo.

Porodici Turna pripao je posle grofovski naslov; g. 1869., — dakle sve ide na vreme Pikolominijeve strategije i preseobe Srba pod Arsenijem Crnojevićem u Austriju — spominje se kao podgeneral varaždinske krajine u Varaždinu J. (ošt) Maksimilijan grof Turn.

Iz dela J. V. Bromleja str. 218. Gregorić je na upit istražitelja »je li odavno naumio i poduzeo to zlo« odgovorio: posle toga kako su oni doznali da gospođa Aliabanovsky* i uskoci nameravaju na njih napasti, oni su se mesec dana pre toga pripremili za obranu i hteli se opreti.

* Vladimirovičeva napomena: To je Barbara Alapić; — naše tumačenje oblika imena:

Ime je dobilo ovaj oblik sa oslonom na lat. reč *alius* i reč *banus*, što se dogodilo na taj način da je pisar i prevodioc bio Slovenac pa ni sam nije bio siguran kako je čuo ime od Gregorića, a konsonant *p* je, kao ponemčen, govorio kao polubezvučan *b*, — i jer se i sam sudac bojao da ne nagrdi ime, pogotovo kad lat. *alapa* znači čuška, — tako je u etimologizovanju otišao predaleko. Gregorić je možda i objašnjavao da je to *banica*, *bivša*, »druga«.

4 dana posle bitke na Krškom polju, 9. II 1573., skupili su se seljaci kod Stubice na otpor jer su mislili da je to oživljavanje sukoba između protivničkih strana dvojice vlastele, utoliko više što se znalo da borbu podstiče Ambroz Gregorijanec, gospodar Medvedgrada, i u kojem povodu su seljaci bili veoma slabo naoružani, u čemu se slažu svi izvori, i bilo bi vredno kad bi se moglo utvrditi nisu li možda vlastela ili seljaci čekali sajmeni dan u Stubici; u borbu protiv seljaka došao je s vojskom banovac (to je podban) Gašpar Alapić i ameticer potukao seljake, koje su vešali po stablima, mnogima su bili odrezani nos i uha, ovo je bio običaj. Matiju Gupca, vođu bune, okrunili su u Zagrebu železnom krunom, kao nekad Đuru Dožu, vođu bune u Mađarskoj. Broj poginulih u obadve bitke, kod Stubice i na Krškom polju, računa se na 6.000.

Na traženje zemaljskih staleža u Ljubljani dajim se dostave zarobljenici, i sada, nešto posle bitke kod Stubice, ponovljeno, Turn, uz udovoljenje zahtevu, objašnjava da je i on kod Mokrica bio naredio da se uhvaćenim seljacima odseku ruke, nos i uha za strah drugima, kao što su činila i hrvatska gospoda, da ima takvih 8 do 9 i zajedno sa dva nova uhvaćena da će ih sve poslati odmah, — no, zahtev je bio postavljen s tim u vezi što je Gašpar Alapić sa vojnom ekspedicijom bio dopro i do Mokrica te je tu bila uništena jedna grupa seljaka, dakle zbog čuvanja svoje nadležnosti nad teritorijem uskočke kapetanije, tako nad Žumberkom, i sada nad krajem Brežica i Mokrica, koji je Štajerska, što se u izvorima na jednom mestu ističe, ali bez oznake na koga se odnosi, to jest na Hrvate.

G. 1574. 1. VI poslao je car Maksimilijan banu Draškoviću u Zagreb Gregorića i Gušetića da se nad njima izvrši smrtna kazna, i za pisano je da je smrtna kazna nad Gregorićem izvršena u decembru iste godine.

Posle ugušene seljačke bune ban Drašković je izjavljivao želju da dade ostavku na svoj položaj bana, no, koja je primljena istom g. 1576., a da je i dalje imao predstavljati čast bana dok je dužnosti vršio Gašpar Alapić, sve do g. 1578. kad je novoimenovani ban preuzeo dužnost. Car Rudolf postavio je Draškovića za svoga kancelara i posle za svoga namesnika za Ugarsku; g. 1585. imenovan je kardinalom, ali se na putu za Rim kroz Beč tu razboleo i umro.

Uslovi za uspeh seljačke bune g. 1573. bili su nepovoljni što je tad bilo za pobjedu ideje borbe protiv Turaka, kod vlastele također, ali što ni jedan drugomu nije smeo priznati, i koja ideja je odlučila o držanju

žumberačkih uskoka obeju vera, i koji su zbog toga bili na strani protivnoj seljacima i kao krajiška vojska potukli su četiri puta brojniju seljačku vojsku na Krškom polju, da je njima u svakom slučaju od strane vlastele bilo za zlu kob, i što je pogotovo odlučivalo da njima nije bilo za zasluge ni u kojem slučaju, ali kad je njihova pouzdanost po označenoj ideji i njihovo junaštvo bilo potvrđeno: označenom pobedom, na račun toga je bio već 6 godina posle osnovan grad Karlovac, koji je postao sedište hrvatske krajine, ali koja se zvala karlovačkom iz stvarnih razloga jer je Žumberak pripadao pod slavonsku krajinu, kojoj je sedište bilo u Varaždinu, a koje ime se razumelo po narodu i opštije, te tako i za Hrvate, ako nije bilo stalno za suživanje označnosti po tom imenu na različne manje krajeve.

Ime Ugarska imalo je u hrvatsko-mađarskim državnopravnim odnosima još zasebno značenje: na taj način da se potvrdi da je Slavonija uključena u Ugarsku, nije u Mađarsku, čemu se Mađari nisu protivili, pogotovo što se s tim u vezi ime Hrvat počelo upotrebljavati u naknadu za ime Slavonija, dakako u državno-pravnim odnosima.

Ime slavonska krajina sa sedištem u Varaždinu nije značilo samo proširenu geografsku oznaku i na Varaždin; Nemci su Slavene zvali Winden (postalo od winida, ovo od latinskoga venedi, kod Plinija; prema grčkom uenedai, kod Ptolomeja, nastalo od ilirskog Veneti, što je značilo Sprijateljani, i od kojega je imena postalo ime grada Venecija, no ovo nije bilo prema uzimanju oznake za Slavene. I u izvorima o seljačkoj buni hrvatska gospoda označuju se kao vindska, protiv čega je bilo teško zastupati ime Hrvat. Ime Slavonija je latinizovano tvoreno od imena Sloven, i to je izvanredno dobro rešenje da se za zemlju Slovena upotrebljava ime u obliku Slavonja, jer nema dovoljno oblika od imena Sloven za izraz svih značenja, kako obično biva kod veštačkih tvorbi.

O razgraničenju od strane Dalmacije prema Hrvatskoj radio je već sinod u Splitu g. 928., kojemu su prisustvovali kralj Tomislav i zabumski knez Mihajlo Višević, ovaj zato što se na njegovoj teritoriji nalazila biskupija u Stonu, i na kojemu je zaključeno da se jurisdikcija nadbiskupije u Splitu proteže od Raše do Dubrovnika i Kotora, pa od Siska do ušća Neretve, što je bilo uprto protiv ninske biskupije i koja je bila dokinuta (Grgur Ninski bio je postavljen za biskupa u Skradinu).

Sama upotreba imena slavonska krajina, slavenska uzeto je po značenju prema imenu za Slavene, učinila je da se prekine veza sa

imenom u grčkom jeziku za Slavene Sklabenoi, u koji oblik je ubačeno **k**, i prema kojem obliku su nastali apelativi nem. Sklave, tal. schiavo, iako se još i tada upotrebljavalo ime u obliku sa **k**, i ko da se odrekne ovakvih odlika imena kad se zna kako se i danas moraju upotrebljavati oblici i Slovjen i slovenački.

Ime Hrvatska upotrebljavalo se u državnopravnom smislu silom prilika koliko je hrvatsko trebalo da bude bez veze sa Slavonijom, kao što je u tom smislu moralo biti ujedno protiv imena i karaktera Slavonije (kao dela Ugarske, ili Mađarske), protiv čega nisu ništa imali Mađari, a ni Talijani, koji su hteli da se Dalmacija razlikuje od Hrvatske. Mađari nisu hteli da se Slavonija po odličnosti stanovništva ne bi razlikovala od ostalog dela koji nije bio mađarski, i koji je bio siromašan. Isti je odnos bio i Franaka i po tome njihovog velikog župana Ljudevita prema ovome delu, ali koji nije za slavonsko uzimao samo Slavoniju, nego i krajeve Bele Hrvatske, tako zemlju do Kupe, i Slovence, koji su bili pristali uz njega kad je digao ustanak protiv Franaka, ali je zbog takvih nastojanja bio protiv njega Borna, knez Hrvatske, podložnik mletački, kojega su pomagali Mleci, a i zbog koncepcije po narodnosti također Bizantija, jer nije daleko razdoblje od g. 812. kad se Karlo Veliki izmirio sa bizantskim carem prepustivši latinsku Dalmaciju njemu i Mlecima, — do ovoga vremena, 818—823., koliko je trajao ustanak Ljudevita koji je na kraju poginuo od ruke Ljutomišlove. Nije pravilno da se Ljudevit, veliki župan Slavonije, naziva Posavskim, i što je upravo krupna izmena, jer se Slavonija i slavonski razumelo po narodu, tako i bez obzira na slučajni geografski pojam Slavonije, te ove reči imaju, dakle, da se razumeju po značenju kako je još i danas za označnost po reči u engleskom jeziku »slavonic«, što znači »slavenski«, a ne »slavonski«.

Izvorni oblik imena Hrvat zapisan je u delu De administrando imperio Konstantina Porfirogenita, bizantskog cara od g. 905 do 959., to je oblik Hrovatos, po tipu etimološkog pravopisanja označeno sa **o** u korenu, i tako mesto sa **v** pisano sa **b**; Grci su iz poštovanja prema imenu za narod mesto oznake **r** sa hskom na početku ime zapisali sa **H** jer se grčko **r** u Maloj Aziji i na otocima na istoku izgovaralo sa skreantnom sastavinom; grčko **h** prepisivalo se u lat. sa **ch**; **k** se označivalo sa **cch**; u korenu su Grci ime verno zapisivali sa **o**, a **h** u imenu je nastavak.

Ime Hrvat nastalo je od korena od kojega su u slavenskim jezicima osnove reči rab-, i rob-, praslavenski koren orb-, od čega nastaje

rab-, -o- u korenu reči rob najpostojanije je u s. h. jeziku, što je još jači dokaz da je ime moglo nastati kako se pretpostavlja u tom jeziku; značenje reči bilo je »radnik« kako je tomu za ugled značenje u ruskom jeziku koji se nije mogao mimoći naročito s obzirom na obrazovanu sredinu u kojoj je ime nastalo: baš ime po takvom značenju nastalo je što je bilo po označenosti za jedan slavenski narod, kako su svi ugledi govorili za to: da su severni Slaveni bili po pojmu po seljačkoj osobini, pa da istočni i južni budu po oznaci radnik »radnik«; sem svega bilo je za ugled kako je po objašnjavanje postanka imena Srbin na vezu sa latinskom rečju »servus«, što znači »sluga«, krivo, — sem svega bilo je za ugled kako je po objašnjavanju postanka imena Slav- u Sklav-, naprosto po umetanju -k- između s i k, što je ta promena dopuštala da se ime razumelo u značenju za opšte »rob«; bilo je za uzdizanje kako je po narodu da se ime po slavi, tako u ratu, uzima kao slavno, da je na isporodbu prema jednom još slavnijem ugledu kako je po onoj iz knjige proroka Miheje: ni ti, Betleheme, nisi najmanji među narodima.

Od oblika imena Hrovati nastalo je u latinskom jeziku Chroatae, gde je v ispalo iz veze -ova- po izgovoru -v- kao u; poreklo suglasnika ch na početku jasno je: promena je nastala jednako kako se Hrist čitalo Krist; H u slavenskim prezimenima danas se u talijanskom, francuskom i engleskom jeziku čita kao k i prepisuje se da se čita kao k.

Ime Hrvat dolazi prvi put zabeleženo 4. III 852. u jednoj ispravi kneza Trpimira, koji je priznavao vrhovnu vlast franačkoga cara Lotara kao kralja Italije, i koji se u toj ispravi naziva knez Hrvata.

Prema grčkom izvorniku ime dolazi još u oblicima: u nem. jeziku Kroboten, u s. h. jeziku i prema tome i u drugim jezicima u obliku Hrovat; prema latinskom izvorniku ime dolazi u nemačkom jeziku u obliku Kroaten. Ime Horvat nastalo je prema mađarskom obliku imena Horvat, od čega je nastalo Hrvat preko nepunozvučnog izgovora samoglasnika o pred naglasom u kajkavskom dijalektu, gde se govori Harvati, sa reduciranim a i sa naglasom na poslednjem slogu, i koje ime je u štokavskom moglo biti primljeno samo u izgovornom obliku Hrvat; preko izgovora reduciranoga e nastaje promena samoglasnika o također u druge samoglasnike, tako u a, e, ou, u: Harvati, Hervati, Chrouati, Chruvati. Književnik Ljubo Babić-Đalski također navodi, u Savremeniku g. 1917., imena za Hrvate: razlikujući varaždinske Horvate od ličkih Hervata: Babić je iz Zaboka (u Zagorju); oznaka sa -e- ovde samo je po takvom pisanju slučajno i u jedno sasvim ograničeno vreme u 19. stoleću vokala e ispred vokalnog r, koje je brzo dokrajčio Ivan Broz izdanjem svojega pravopisa i svojim rečnikom koji je do kraja obradio i završio Franjo Iveković.

Literatura: F. Rački: Građa za povest hrvatsko-slovenske bune g. 1573., Starine Ak. u Zagrebu knjiga VII.

Dosad nepoznati podaci o ličnostima bune i protivne zaraćene strane žumberačkih uskoka obeju vera.

Lasić nije poginuo pogođen metkom iz puške nekoga borca seljaka koji je pucao iz tornja u Krškom prilikom Turnovog zavojevanja na Krško. Istina je ovo: na čelu vojske koja je išla po najopasnijem zadatku, na najugroženije mesto, na uzbudljivu obavest priora Ivana o nadolasku seljačke vojske bio je Lasić; istom posle bitke u pohodu na Brežice je Kristof Gal uhvatio Gregorićeva brata Simu i na mestu ga dao obesiti. Dotle je već, a da brat nije znao za njega, Gregorić posle izgubljene bitke bio pobegao sa Gušetićem.

Za Gregorića se kaže da je kanio otići prema Sevnici, odakle je doista prečki put do Trebnja i do Novog mesta i dalje do Metlike, koje prostranstvo je Gregorić hteo zaokružiti za uspeh seljačke bune u kojoj bi učestvovali uskoci, tako čak do Ribnika, kako bi se na ovaj način veoma stvarno moglo učiniti, da bi ma samo u nečemu imala uspeha seljačka buna, da ih osuda sabora u Zagrebu nije materala još uvek na preuranjen korak, koju taktiku savršeno zna upotrebiti samo gdeko, a možda su i tu imali prste Mađari, te su poslali jednoga svoga biskupa da se zgrozi nad tim Draškovićevim činom.

Gregorić se odavde zajedno sa Gušetićem u begu spasio i ova dvojica su se sklonula u Sv. Petru pod svetim gorama ispod grada Kunšperga (Königsberg) blizu utoka Bistrice u Sutlu kod nekoga od seljaka koji su bili aktivni u seljačkom pokretu pod vodstvom Pavla Šterca, da je to bilo i ovom prilikom.

Kako se Drašković politički spasavao od posledica kad je dao da se seljaci stave van zakona i kad je neposredno na to planula seljačka buna? No za ovaj pronalazak spasavanja nije bio zaslužan sam on, jer piše caru da će Matiju Gupca dati okruniti usijanom železnom krunom ako to dopusti car; to je bilo delo druge ruke stranke koja je upravljala i činima Babićevim i Knezićevima, da za to Drašković i ne mora baš sasvim znati da može biti veran caru. Mnogo je značilo da to spasavanje nisu onemogućivale izjave Gregorićeve na sudu u Beču. On

nije hteo da odaje prijatelje uskoke katoličke vere i zato je, među ostalim, od odgovora na upit na sudu kakve je veze imao sa Ribnikom, da je tamo odlazio k »našim ženskama«, ostalo nerazjašnjeno šta to znači, ali svakako je Gregorić i to radije primio nego da otkrije pravu svrhu odlazanja tamo; što je ovde kazato »naših«, to je dokaz da se tu mislilo na uskoke u Ribniku; Gregorić je trgovao konjima, i Ribnik je bio stanica preko koje je on dolazio u vezu sa Turcima koji su mu prodavali arapske konje, a da sasvim odvrti pažnju od toga, njegova je priča bila da je bio zarobljen od Turaka kod Šent Jerneja, (odakle se vidi manastir u Pleterju, protiv kojega je bila uprta borba za bolji smeštaj Žumberčana, i odatle toliko zanimanje priora Ivana za kretanje Gregorićeve vojske), — ne, on je bio uhvaćen u Ribniku od Turaka koji su bili u poteri za trgovcima, i kad je potera našla verovatno tu i trgovca Turčina ili trgovce, pustila je i Gregorića, i kod Š. Jerneja je on bio možda sa Turcima iz Ribnika. Gregorić je konje prodavao vlasteli, Tahi je jedanput konja kupio, i, što je njemu bilo slično, nije ga platio, i posle kad je Gregorić postao vođa seljaka, u borbi protiv njega, oduzeo mu je imetak jer je bilo za izgovor da je pridošlica, ne pitajući što ova kategorija i njega tuče.

Kad se zna da je po tome što je bila ista ideja koja je udruživala baš Matiju Gupca i Iliju Gregorića, i da je po tome bila ovakova vernost od strane Gregorića, onda je to znak lepoga prijateljstva, koje je bilo značajno za vezu između uskoka obeju vera u Žumberku. Političko spasavanje od nepovoljnih posledica koje će za vlastelu svakako imati ponašanje vlastele u seljačkoj buni, i da se omraza za to prebaci samo na uskoke pravoslavne vere, značilo je i to da su bez krivnje bili u Ljubljani najgore suđeni ovi Žumberčani: Marko Nožina, s kojim je Gregorić bio u kumstvu, Nikola i Radić Šćepaničić, Ognjan Strahinić i Mile Kovačević.

Bili su važni razlozi da nestane sudski zapisnik o saslušanju Matije Gupca. Zapisnik je nestao što je krivnja za seljačku bunu i za zlo koje je odatle nastalo, imala da se prebaci na uskoke pravoslavne vere, a to se ne bi bilo moglo učiniti kad bi se bilo doznalo ko je bio Matija Gubec, a što je upravo bilo zapisano u tom zapisniku. Matija se nije zvao Gobec, ime označeno po stubičkom izgovoru sa -o- koje je vrlo postojano, — nego je njegovo ime bilo Beg, i bio je iz sela Begovo brdo kraj Kostanjevca, gde još i danas ima Bega; ime znači uskok, kako smo mi već dokazali, vidi Žumberački dijalekt str 19. Selo Begovo brdo je sa istočne strane Kostanjevca; na severnu stranu od ovoga mesta je

mesto koje se zove Skoki, također po ličnom prezimenu kao i Begi ime Skok nastalo je od vskok, a to je upravo uskok; na ovom delu, pa tako i u ova dva mesta stanuju mahom uskoci katoličke vere. Beg je bio priženjen u Donjoj Stubici, u porodici koja je imala nadimak Gobec, te je taj nadimak prišiven i njemu. U bivšem kotaru Donja Stubica ima još i danas veći broj i nadimaka i prezimena za porodice koje su nepravedno žrtve ružnih nadimaka, od kojih su neki postali i prezimena; u novije vreme se jedno takvo prezime moralo promeniti da bi se jedan dečak sa tim prezimenom mogao upisati u školu u Zagrebu. Protiv toga da žumberački uskoci katoličke vere iziđu u crnom svetlu u vezi sa događajima da su oni krivi za seljačku bunu, imao je prigovor i knez Juraj Zrinjski iz Ozlja, kojemu je bilo stalo do veza naročito sa uskocima katoličke vere.

Ilija Gregorić bio je uskok pravoslavne vere iz Sošica, gde i danas ima porodica Grgurića, i ime odsada ima da se piše u obliku bez -e-. Matija Beg i Ilija Grgurić bili su prijatelji, oni su zajedno služili u krajiškoj vojsci i posle su ostali prijatelji. Oni su zajedno dospeli i u Zagorje. Gregorić nije imao svoje zemlje te je trgovao konjima i po tome poslu dolazio u vezu sa okolnom malom vlastelom, a verovatno je da je Beg bio zakupnik točione vlasteoskog vina u Stubici, ili mlina, i bio je pogodan za vodu seljačke bune jer je imao uticaj na veliki broj seljaka, koji su dolazili u Donju Stubicu u crkvu ili na sajam.

Vojska Matije Bega i Ilije Grgurića bila je dobro uređena jer su oni kao krajiški vojnici imali iskustva u tom poslu. Beg i Grgurić bili su vrhovni kapetani, Grgurić možda slučajnije kako su se prilike razvijale da je opravdano govoriti o prvom valu seljačke bune. Uz Grgurića je bilo 11 kapetana iz svake sučije susedgradske gospoštije po jedan ili dva; svi su bili zagrizeni seljački borci; mi ćemo navesti samo neke od njih: Mihajlo Gušetić i Petar Šajnović bili su iz Brdovca, Đuro Zorko i Ivan Strelec iz Podgorja, Mikulica Kupinić iz Suseda.

Veoma je krivo misliti da žumberački uskoci nisu bili uzimani kao važan činioc u krajiškoj vojsci; Grgurić je služio u krajiškoj vojsci kod kapetana Simenića, a to je bio uskok katoličke vere iz Kostanjevca gde još i danas postoji porodica Simenića; za Kostanjevac nije prvenstveno postojala zasebno ime, a kad je na tom mestu osnovana komanda krajiške vojske, mesto je dobilo ime da odgovara imenu Kostanjevica, a ime Hartje za selo kraj Kalja, gde su uskoci katoličke vere, odabrano je prema oznaci uz ime Thurn, kao ime mesta po imenu porodice, »am Hart«, danas u opštini Šent Janž, kotar Krško.

Dane Lasić bio je iz Visoča, sela blizu Sošica, i po tome imenu je njegov plemićki naslov zu Wildeneck; njemu je plemstvo podario glava porodice von Scheyr, iz koje porodice je on bio oženjen, kako je to bivalo po zakonu da neko postane plemić; razlike između oznake »von« i »zu« stvarno nije bilo nikakve; ime Wildeneck nije nanovo stvoreno, nego odgovara imenima mesta u zemljama gde je nastanjen nemački narod; Turn po imenu pominje Paula von Scheyra kao šurjaka Lasićeva; — Lasić je bio kapetan »zu Wichitsch«, koje ime odgovara imenu slovenačkog sela Viherce u blizini Kostanjevice.

